

Оліяр М.П.

Методика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів

Оліяр Марія Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація. У статті розкрито суть дискурсивно-трансдисциплінарної методики формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Висвітлено зміст основних понять методики «дискурсивність» та «трансдисциплінарність». З'ясовані такі специфічні особливості дискурсивно-трансдисциплінарної методики, як інваріантність, гнучкість, спіральний характер, інтегративність, раціональність.

Ключові слова: вчитель початкових класів, комунікативно-стратегічна компетентність, дискурсивність, трансдисциплінарність, дискурсивно-трансдисциплінарна методика

Реформування сучасної професійно-педагогічної освіти в Україні зумовлюється процесами, які відбуваються в державі та загалом у світі, а саме: глобалізацією, інтенсифікацією міжкультурних зв'язків, постійним збільшенням інформаційних потоків. У цих умовах висуваються нові вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Адже саме початкова школа закладає основи формування і подальшого розвитку особистості школяра, його соціалізації та інтеграції в соціумі, і найважливішу роль у цих процесах відіграє комунікативна компетенція учнів. Педагог повинен бути готовим до здійснення відповідної роботи в школі, а отже, комунікативно компетентним.

Слід зазначити, що сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені (Н. Бібік, А. Богущ, Г. Бушуєва, М. Вашуленко, І. Гудзик, О. Головка, Т. Григор'єва, М. Заброцький, Т. Донченко, Ю. Смелянов, В. Звягінцев, Н. Іпполітова, І. Зимня, В. Кан-Калик, К. Касярум, Н. Кічук, І. Колеснікова, Ю. Крижанська, О. Кубасова, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, М. Львов, А. Маркова, Л. Мітіна, І. Нестерова, Л. Паламар, М. Петилюк, Л. Петровська, І. Пухальська, О. Семенов, Т. Симоненко, В. Сластьонін, О. Сосновська, Ю. Федоренко, А. Щукін, О. Хорошківська, та ін.) активно займаються проблемою формування професійної комунікативної компетентності, у тому числі комунікативних умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі викладання української мови (В. Собко, К. Климова, В. Усатий та ін.).

Однак, незважаючи на те, що вся педагогічна діяльність учителя початкових класів пов'язана з комунікативними процесами в середовищі школи, від сформованості його комунікативної компетентності загалом і комунікативно-стратегічної компетентності зокрема залежить ефективність здійснення основної освітньої функції вчителя – інформаційної, в педагогічній науці досі найбільше уваги привертала мовленнєві аспекти проблеми. Не створена цілісна методика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів. У зв'язку з цим виникла необхідність розробки нових сучасних методико-технологічних підходів, спрямованих на формування стратегічної (діяльній) складової комунікативної компетентності.

Метою статті є розкрити сутність дискурсивно-трансдисциплінарної методики формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Для цього необхідно вирішити такі завдання: 1) проаналізувати зміст понять «дискурсивність», «трансдисциплінарність»; 2) розкрити зміст та

визначити особливості дискурсивно-трансдисциплінарної методики.

Матеріалом для дослідження даної проблеми слугували праці вчених з питань міжпредметної інтеграції та трансдисциплінарності (Ж.Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Л. Толстой, Дж. Дьюї, Я.А. Коменський, К. Ушинський, Дж. Локк, Т. Александрова, Б. Анан'єв, Н. Антонов, П. Атугов, Ю. Бабанський, С. Батишев, І. Звер'єва, В. Коротова, В. Кондаков, П. Кулагін, В. Максимова, Н. Менчинська, Е. Монозон, І. Лернер, Л. Панчешнікова, В. Онищук, Ю. Самарін, М. Скаткін, Н. Сорокін, В. Федорова, В. Фоменко та ін.), а також дослідження проблеми дискурсу (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, А. Белова, А. Загнітко, С. Кубрякова, М. Макаров, О. Селіванова, К. Сєдов, Ю. Степанов, В. Чернявська, І. Шевченко та ін.), педагогічного (навчально-педагогічного) дискурсу: О. Власова, М. Олешков, В. Карасік, А. Габдулліна Ю. Щербініна та ін.). Основними методами дослідження виступили: аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез наукових підходів, конкретизація змісту базових понять дослідження, узагальнення.

Запропонована нами методика базується на понятті дискурсу, оскільки ми вважаємо, що для формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів необхідно створити синергетичне освітньо-комунікативне середовище, тобто середовище педагогічного дискурсу, як необхідну умову ефективної організації комунікативно-стратегічної діяльності студентів. Саме такий підхід може забезпечити повноцінне формування всіх складових комунікативно-стратегічної компетентності.

З'ясувавши на основі аналізу наукової літератури та результатів діагностики комунікативних умінь студентів, що комунікативно-стратегічна компетентність є складною інтегративною структурою, яка включає низку компетенцій, стверджуємо, що саме вміння створювати ситуацію дискурсу, спільного комунікативного простору, взаєморозуміння є тією об'єднуючою ланкою, яка пов'язує всі компоненти комунікативно-стратегічної компетентності в єдине ціле.

Стосовно навчального процесу дискурс є найважливішою категорією комунікації, генеральною стратегією, в межах якої здійснюється інтеракція, реалізуються інтенції учасників спілкування, актуалізуються їх установки, цілі, знання, необхідні для розуміння та побудови комунікативних дій. Навчально-педагогічний дискурс можна розглядати як принцип комунікативної вза-

сгоді викладача та студентів з метою передачі, сприймання інформації, обміну нею.

Зупинимося на ключових положеннях, які лягли в основу розробки дискурсивно-трансдисциплінарної методики формування комунікативно-стратегічної компетентності. Засадничими вважаємо такі характеристики дискурсу: дискурс є процесом і результатом комунікації; дискурс – це комунікативна категорія, яка об'єднує мовні, мисленнєві та інтерактивні чинники; дискурс – це синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних та ін.) чинників, залежних від тематики спілкування; дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік; дискурс – це соціально спрямоване мовлення, яке включає мовця та слухача, на якого мовець здійснює вплив за певних умов спілкування; як соціально спрямоване мовлення, дискурс включає різні компоненти: мотиваційний, акустичний, вербальний, невербальний тощо; педагогічний дискурс має свою особливу лексику, граматику, семантику; результатом педагогічного дискурсу є формування певних мовленнєвих жанрів; формою вияву дискурсу є текст, реалізований у живому мовленні за певних обставин, тобто текст у дії; дискурс має різні форми: усну, писемну, внутрішню, паралінгвістичну; дискурс регулюється комунікативними стратегіями і тактиками учасників спілкування.

Текст як форма вияву дискурсу слугує в нашій методіці матеріалом для аналізу комунікативної діяльності студентів та визначення рівнів їх комунікативно-стратегічної компетентності. При цьому ми чітко усвідомлюємо відмінність між тестом як статичним, певним чином структурованим продуктом комунікативної діяльності майбутніх педагогів і дискурсом як динамічним, функціональним, процесуальним явищем [10, с. 280].

Про те, що педагогічний дискурс відбувся, свідчать два показники: виробляється нова інформація; народжується спільність комунікантів, які володіють зрозумілою для всіх системою кодування та декодування інформації, мовної аргументації і можуть використовувати набутий досвід у будь-яких ситуаціях [7]. Ці показники зближують поняття дискурсу і трансдисциплінарності.

Ідея трансдисциплінарності сформувалася на основі досліджень міжпредметних зв'язків у навчанні, міжпредметної інтеграції. Однак в умовах запровадження компетентнісного підходу в освіті як на рівні загальноосвітньої школи, так і на рівні професійної педагогічної освіти постає проблема значно глибшого проникнення в суть предметів і явищ, ніж це можуть забезпечити міжпредметні зв'язки. Тому виникло поняття трансдисциплінарності, яке розглядається сьогодні як один з основних способів вирішення проблем XXI століття, розширення наукового світогляду, що відкриває всебічні можливості взаємодії декількох дисциплін при вирішенні комплексу проблем суспільства [4].

У статтях 5 і 6 «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи» [11] рекомендується розширювати трансдисциплінарність навчальних програм і формувати вміння майбутніх фахівців застосовувати даний підхід до вирішення

складних проблем природи і суспільства. Трансдисциплінарність розглядається як більш високий етап порівняно з міждисциплінарним, який не обмежується міждисциплінарними відносинами, а розглядає їх всередині системи, де не існує строгих меж між дисциплінами [5; 8]. Отже, даний підхід передбачає таку організацію освітнього процесу, яка характеризується єдністю і взаємопроникненням наук. Крім названих значень, трансдисциплінарність означає високий рівень освіченості, універсальності та різнобічності знань людини, що цілком співвідноситься з таким складним явищем, як комунікативно-стратегічна компетентність майбутнього педагога.

Якщо говорити загалом про стан формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів, можемо констатувати, що впродовж навчання у ВНЗ студенти одержують фрагментарні несистематизовані знання з даної проблеми. Разом з тим, судячи зі структури комунікативно-стратегічної компетентності, її формування передбачає наявність у студентів великого масиву систематизованих знань та вмінь. Хаотичність роботи з майбутніми педагогами в даному напрямі зумовлює необхідність пошуку нових стратегій освіти, однією з яких є трансдисциплінарний підхід. Трансдисциплінарність закладена вже в самій специфіці роботи вчителя початкових класів, який повинен виявляти здатність до професійної комунікації не лише під час викладання української мови як навчальної дисципліни, безпосередньо пов'язаної з розвитком мовленнєвої сфери учнів, але й багатьох інших дисциплін навчального плану. Тому й процес формування комунікативно-стратегічної компетентності студентів повинен охоплювати комплекс фахових дисциплін.

У методіці формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів трансдисциплінарність є методологічним підґрунтям інтегрованого підходу і виявляється на рівні класифікації і систематизації знань з різних дисциплін, виокремлення тих ключових із них, які мають фундаментальне значення, а також тісного зв'язку з особистісним досвідом. Фактично йдеться про те, що для формування такого складного багатокомпонентного явища, як комунікативно-стратегічна компетентність майбутнього вчителя, необхідне систематизоване дисциплінарне поле, а результатом має стати набуття студентом комплексу знань та вмінь [9]. При цьому навчальні предмети повинні залишатися відкритими для реалізації міждисциплінарних зв'язків у процесі досліджень комунікативної сфери майбутніх педагогів та знаходження спільного в їх когнітивних схемах.

Трансдисциплінарність також передбачає наявність колективу викладачів-трансдисциплінарників, компетентних у кількох галузях знань, готових до співпраці один з одним, до погодження принципів, позицій, підходів, вибору методів формування комунікативно-стратегічної компетентності, змістового наповнення дисциплін, шляхів його реалізації, створення єдиної системи понять «навігаційного» характеру, що дозволяють переходити з одного простору дисциплінарного знання в інший, поєднуючи близькі відносно фаху знання навколо головних категорій певних навчальних предметів

[6, с. 19]. Такий колектив, по суті, становить відкриту синергетичну систему, частину дискурсивного середовища ВНЗ, в якій рівень освіченості і практичного досвіду кожного викладача зокрема стає спільним надбанням, що дає змогу охоплювати об'єкт дослідження у більш глобальному контексті, моделювати навчальний процес з максимально точним наближенням до об'єкта, класифікувати та систематизувати дисциплінарні знання, використовувати їх для спільного розв'язання складних комплексних проблем.

Зміст кожної дисципліни містить свій комплекс символів і знакових систем, а сукупність цих комплексів складає для студента гіпертекст знань, де можна виділити інваріанти на основі законів різних наук. «Цементуючою речовиною» між знаннями і їх дієвим вживанням О. Дольська вважає рефлексію, що є відображенням раціональної і прагматичної сторони професійної підготовки. «Навчання відбуватиметься успішно в тому випадку, якщо будуть створені певні засоби, що сприяють розвитку практичних навичок орієнтування в засвоєному комплексі знань. Вплетіння рефлексії в тканину педагогічної раціональності обумовлено внутрішніми потребами розуміння ролі і статусу значення того або іншого поняття в гіпертексті знань, де з кожним днем зростає інформаційна насиченість» [6, с. 20].

На думку В. Буданова, трансдисциплінарність можна реалізувати на основі 5 типів міждисциплінарних стратегій: 1. Міждисциплінарність як погодження мови суміжних дисциплін, тобто утворення спільної для «сусідніх» дисциплін феноменологічної бази, в якій кожна використовує свій тезаурус. 2. Міждисциплінарність як транспогодження не обов'язково близьких дисциплін, тобто єдність методів, загальнонаукових інваріантів, універсалій, які використовуються різними дисциплінами. 3. Міждисциплінарність як евристична гіпотеза аналогії, при якій переносяться конструкції однієї дисципліни в іншу без належного обґрунтування. Незавершеність і креативність таких переносів вимагає додаткових процедур їх обґрунтування в межах даної дисципліни. 4. Міждисциплінарність як конструктивний міждисциплінарний проект, організована форма взаємодії багатьох дисциплін для розуміння, обґрунтування та можливого управління феноменами суперскладних систем. 5. Міждисциплінарність як мережева комунікація, або комунікація, яка самоорганізовується. Таким чином відбувається впровадження міждисциплінарної методології, трансдисциплінарних норм і цінностей, інваріантів та універсалій наукової картини світу [2].

Трансдисциплінарність тісно пов'язана з синергетикою, яка також є міждисциплінарним явищем в науці і передбачає значно більш тісні зв'язки між елементами системи, ніж власне системний підхід. Синергетика навчальної комунікації та комунікативної особистості дозволяє створити таке поле міждисциплінарного діалогу, де не просто формуються професійні якості майбутнього вчителя, а відбувається розвиток цілісної, соціально адаптованої, креативної особистості. На наше переконання, формування комунікативно-стратегічної компетентності можливе лише в колективній публічній комунікативній практиці, основою якої є систем-

но-синергетична модель. Як зазначає В. Буданов, «синергетична модель в реальному освітньому експерименті показала, що в складній системі за рахунок дії нелінійних зв'язків виникають процеси коеволуції, характерні тим, що загальний темп розвитку складної системи стає вищим від темпу найбільш розвинутої її частини. Тобто колективна творчість гармонізує середовище, де виграють і сильні, і слабкі студенти. Для того, хто опинився в цьому середовищі, яке породжує і підкріплює творчу поведінку, створюється оптимальне поєднання умов, достатніх для самоактуалізації його як творця» [3, с. 178].

Специфічними особливостями дискурсивно-трансдисциплінарної методики є: інваріантність, яка забезпечується розробкою професіограми вчителя зі сформованою комунікативно-стратегічною компетентністю, трансдисциплінарної програми формування комунікативно-стратегічної компетентності, обов'язковістю формування всіх її компонентів; гнучкість (можливість змін, доповнень, розробки і застосування нових ефективних методів, прийомів, технологій тощо без кардинальної зміни системи формування комунікативно-стратегічної компетентності); спіральний характер методики (наступність і перспективність формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів, поступове розширення і поглиблення їх комунікативно-стратегічних знань і вмій у процесі вивчення фахових дисциплін та спеціальних курсів); інтегративність (орієнтованість на інтегровану систему методологічних підходів; синтез наукових знань з декількох дисциплін; інтеграція знань та технологічних умінь; посилення ролі рефлексії [6, с. 19-20]; тісний зв'язок теоретичної і практичної підготовки студентів), раціональність (практична зорієнтованість методики на здійснення мети, оптимальна організація процесу формування комунікативно-стратегічної компетентності в даних конкретних умовах, об'єктивне врахування співвідношення докладених зусиль та результату, прогнозування можливих побічних впливів і їх наслідків) [1].

Висновки. На думку сучасних учених, у XXI столітті змінюється характер проблем, які досліджуються наукою. Вони стають все більше комплексними і мають соціально-практичну значущість. Ця тенденція виразно виявляється і в розвитку сучасної лінгводидактики, зокрема щодо проблеми формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Як структура комунікативно-стратегічної компетентності, так і процес її формування є складними системами. Тому цілком очевидно, що здійснити формування комунікативно-стратегічної компетентності на базі однієї навчальної дисципліни неможливо, необхідне поєднання знань з декількох дисциплін, які б враховували комплексний характер даної компетентності. Не менш важливою проблемою є організація середовища педагогічного дискурсу, спільного комунікативного простору, взаєморозуміння. Цим вимогам максимально відповідає запропонована нами дискурсивно-трансдисциплінарна методика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексейчук И.С. Рациональное познание (слова, понятия, структуры): Монография / И.С. Алексейчук. – Донецк: ДонНУ, 2010. – 184 с.
2. Буданов В.Г. Синергетика коммуникативных сценариев // Синергетическая парадигма. – М. Прогресс-традиция, 2004. – С. 444-461.
3. Буданов В.Г. Трансдисциплинарное образование в XXI веке: проблемы становления / В.Г. Буданов // Будущее России в зеркале синергетики / Под ред. Г.Г. Малинецкого. – М., 2006. – С. 169-179.
4. Вікіпедія. – URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Трансдисциплинарность>
5. Гребенщикова Е.Г. Трансдисциплинарная парадигма: наука – инновации – общество / Е.Г. Гребенщикова ; ред. Л.П. Киященко. – М.: Эдиториал УРСС, 2011. – 192 с.
6. Дольська О.О. Епістемологічні основи транс дисциплінарного підходу в сучасній освіті / О.О. Дольська // Філософські та психологічні проблеми освіти. Теорія і практика управління соціальними системами. – 2012. – № 1. – С. 17-20.
7. Каган М.С. Мир общения: Проблемы межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 315 с.
8. Киященко Л.П. Опыт философии трансдисциплинарности: (казус «биоэтика») / Л.П. Киященко // Вопросы философии. – 2005. – № 8. – С. 105-117.
9. Манчул Б.В. Синтез наук як умова становлення системи сучасного наукового знання / Б. Манчул, Г. Олійник // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Філософія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 563-564. – С. 35-39.
10. Hymes D. On Communicative Competence // C.J. Brumfit and K. Johnson (Eds.). The Communicative Approach to Language Teaching. – London, 1979. – P. 5-27.
11. UNESCO on the World Conference on Higher Education (1998). Higher Education in the Twenty-First Century: Vision and Action. Available: <http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret/english/charten.htm>

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Alekseychuk I.S. Rational cognition (words, concepts, structures): Monograph / I.S. Alekseychuk. – Donetsk: DonNU, 2010. – 184 p.
2. Budanov V.G. A synergetics of communicative scenarios is a //Sinergeticheskaya paradigm. – M. Progress-traditsiya, 2004. – P. 444-461.
3. Budanov V.G. Transdisciplinary education in XXI age: problems of origin and development / V.G. Budanov // The future of Russia is in the mirror of synergetics / Under a release G.G. Malinetskogo. M., 2006. – P. 169-179.
4. Wikipedia. – URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Transdisciplinarity>
5. Grebenshikova E.G. Transdisciplinarnaya paradigm: science – innovations – society / E.G. Grebenshikova ; under a release L.P. Kiyaschenko. – M. : Editorial URSS, 2011. – 192 p/
6. Dolska O.O. / O.O. Dolska // Philosophical and psychological problems of education. Theory and practice of social systems. – 2012. – № 1. – P. 17-20.
7. Kagan M.S. World of intercourse: Problems of intersubject relations / M.S. Kagan. – M.: Politizdat, 1988. – 315 p.
8. Kiyaschenko L.P. Experience of philosophy of transdisciplinarity: (an incident is «bioethics») / L.P. Kiyaschenko // Questions of philosophy. – 2005. – № 8. – P. 105-117.
9. Manchul B.V. Synthesis of Science as a condition of a system of modern scientific knowledge / B. Manchul, H. Oliinyk // Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific papers. Philosophy. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2011. – Issue 563-564. – P. 35-39.

Oliyar M.P. Methods of formation of communicative-strategic competence of future elementary school teachers

Abstract. The article reveals the essence of discursive-transdisciplinary methods of formation of communicative-strategic competence of future elementary school teachers. The content of the basic concepts of methods discourse and transdisciplinarity has been shown. The peculiar features of discursive transdisciplinary, techniques: invariance, flexibility, spiral character, integrativity, rationality have been analyzed.

Keywords: elementary school teacher, communicative-strategic competence, discursivity, transdisciplinarity, discursive-transdisciplinary methods

Олияр М.П. Методика формирования коммуникативно-стратегической компетентности будущих учителей начальных классов

Аннотация. В статье раскрыта сущность дискурсивно-трансдисциплинарной методики формирования коммуникативно-стратегической компетентности будущих учителей начальных классов. Освещено содержание основных понятий методики «дискурсивность» и «трансдисциплинарность». Определены такие специфические особенности дискурсивно-трансдисциплинарной методики, как инвариантность, гибкость, спиральный характер, интегративность, рациональность.

Ключевые слова: учитель начальных классов, коммуникативно-стратегическая компетентность, дискурсивность, трансдисциплинарность, дискурсивно-трансдисциплинарная методика